ग्रामीण साहित्यातील भाषा

शोध पत्र-मराठी साहित्य

* प्रा. डॉ. त्र्यंबक धरणे

भारत हा जेड्यांचा देश आहे. येथील बहुसंज्य ऐंशी टक्के लोज ग्रामीज भाजात राहतात. त्यांचा शेती हाच मुज्य व्यवसाय आहे. महाराष्ट्रही त्याला अपवाद -ाही. महाराष्ट्राची प्रमुज जीव-ापद्धती ही जेड्यापाड्यांतू-ा दिसू-ा येते. जेड्यातील म्हजजे ग्रामातील जीव-ाची अ-ुभूती ग्रामीज साहित्यातू-ा व्यक्त होते. घ्ग्रामीज साहित्यङ हा शब्दप्रयोज भौजोलिज आजि सामाजिज स्वरुपाचा आहे. घ्भाषाङ ही प्रथम सामाजिज संस्था आहे आजि भाषा ही ज्जेजत्याही वाङ्मयप्रज्जराच्या ा्रिर्मितीचे महत्त्वाचे माध्यम असते. ही भाषा ा्रिवेद-ाचे अंज असते, तर ज्धी संवादाचेही अंज असते. साहित्यात विशेषत: ग्रामीज साहित्यात वातावरज ा्रिर्मितीसाठी त्या-त्या परिसरातील बोलीचा स्वीज्जर ज्जरावा लाजतो. ग्रामीज जीव-ाची अभिव्यक्तीच बोलीभाषेतू-ा होता-ा दिसते. ग्रामीज साहित्याच्या भाषेत ज्धी ग्रंथभाषा वापरली जाते तर ा्रिवेद-ात बोलीचा वापर ज्जेला जातो.

भाषा आजि साहित्य यांच्यात एज्ज अतूट संबंध आहे. ग्रामीज साहित्याची भाषा ज्जेजती असावी हा एज्ज वादाचा मुद्दा आहे. प्रत्येज्ज साहित्य हे स्वत:ची भाषा घेऊ-ाच अवतरत असते आजि भाषा हा त्या साहित्याचा अंजभूत अवयव असतो. ललित साहित्यात प्रामुज्या-े लोज्जजीव-ाचे चित्रज ज्जेलेले असते. त्या लोज्जांचीच भाषा साहित्यात उतरली पाहिजे. ती भाषा हाच त्या साहित्याचा अपरिहार्य घटज्ज ब-ावयास हवा तरच ते साहित्य परिजामज्जारज्ज आजि प्रभावी ठरत असते. ग्रामीज वातावरजाशी सूर जुळवता-ा जर शहरी प्रमाजभाषेचा आधार घेतला तर त्यामुळे ा्रिश्चितच साहित्यात रसविघ्-ाता ा्रिर्माज होईल.

जिला आपज ग्रामीज भाषा असे समजतो, ती वस्तुत: ज्जिती संपन्न, समृद्ध असते याची ज्जल्प-ा शहरवासियां-ा -ासते. त्यामुळेच या अस्सल ग्रामीज शब्दां-ा जेव्हा शहरी, शिष्ट भाषेचा मुलामा दिला जातो तेव्हा ते साहित्य आपली परिजामज्जारज्जता हरवू-ा बसते. ग्रामीज भाजाचे चित्र रेजाटत असता-ा अपरिहार्यपजे ग्रामीज बोलीच वापरजे इष्ट ठरते. या बाबतीत अर्थात मतभिन्नता आहे. पज व्यंज्जटेश माडजूळज्जर, शंज्जर पाटील, आ-ंद यादव, रा. रं. बोराडे यांच्या साहित्यातले ग्रामीज अ-ुभव हे त्यां-ी ग्रामीज बोलीत ज्जथ-ा ज्जेलेले आहेत. त्यामुळेच त्या साहित्याचा दर्जा अधिज्ज उंचावलेला आहे. या बाबतीत डॉ. द. ता. भोसलेंचे मत पटज्यासारजे आहे. ते लिहितात, घ्ग्रामीज साहित्यात व्यक्तीला ज्जेंद्रस्था-ी ठेवू-ा अ-ुभवांची मांडजी ज्जेलेली असते, त्यासाठी ग्रामीज बोलीचा वापर प्राथमिज्ज पातळीपासू-ा तो विविध स्वरुपाच्या ज्जलात्मज्ज पातळीपर्यंत अटळ स्वरुपात ज्जेलेला असतो. यातू-ाच ग्रामीज साहित्याला स्वत:चा असा वेजळा घाट आजि रूप प्राप्त होते. ज्यावेळेस एजाद्या साहित्यिज्जाच्या म-ात एजादी ज्जलाज्जृती आज्जार घेत असते, त्या वेळेसच तिची भाषासुद्धा आपोआपच तयार होत जाते.

जर ग्रामीज ज्जथा लिहायची असेल तर ती ज-माला येता-ा ग्रामीज भाषेतू-ाच ज-माला येते. लेजज्जाला प्रमाजभाषा ज्जिंवा शिष्टभाषा अवजत असू-ाही त्याला ती अशा ज्जलाज्जृतीवर लादता येत -ाही. लेजज्जा-े जे ज्जाही ग्रामीज जीव-ा अ-ुभवलेले असते, त्यातू-ाच त्याच्या साहित्याला प्रेरजा मिळालेली असते. ग्रामीज जीव-ा-ाुभवातू-ाच लेजज्ज ग्रामीज भाषा जजत असतो. त्यामुळेच ती भाषा हा त्याच्या जीव-ाचा एज्ज अंजभूत अविभाज्य भाज असते. ही ग्रामीज भाषा टाळू-ा जर त्या-े ग्रामीज चित्रज रेजाटावयास सुरुवात ज्जेली तर त्यात परिजामज्जारज्जता राहजार -ाही.

ग्रामीज पात्रांच्या तोंडी ग्रामीज लेजज्ज ग्रामीज भाषाच आवर्जू-ा संवादातू-ा घालतो याचे ज्जारज त्या ग्रामीज माजसाच्या लज्जबीच फक्त लेजज्जास सांजावयाच्या -ासतात; तर त्याला तो माजूस घ्जिवंतङ ज्जरावयाचा असतो. हे ढोबळ सत्य असल्यामुळे ग्रामीज माजसाच्या तोंडी -ाजरभाषा घातली तर त्यातील विसंजती चटज्ज-ा लजात येते. हे सांजत असता-ाच ग्रामीज भाषा ग्रामीज लेजज्जाला त्यां-ी एज्ज इशाराही दिला आहे. ग्रामीज साहित्यात ग्रामीज भाषेची तरफदारी ज्जरज्यासाठी ग्रामीज साहित्यिज्जां-ी ग्रामीज भाषाच सदैव वापरावी असे मुळीच -ाही. ज्जलात्म साहित्यात भाषेला घ्माध्यमङ म्हजू-ा जे स्था-ा आहे ते जिथल्या तिथे राहावे; त्याला ज्जेवळ ज्जलावस्तू बाह्य ज्जारजासाठी, ज्जुजा वाचज्जांच्या सोयीसाठी, लाज्जडी साध-ा म्हजू-ा वापरले जाऊ -ाये असे आ-ंद यादव ा्रिजू-ा सांजतात.

घ्ग्रामीज भाषेलाङ वेजळे स्था-ा मिळावे म्हजू-ा ती भाषा वापरजे म्हजजे साहित्य-ा्रिर्मितीत राजज्जारज आजज्यासारजा अडाजी प्रज्जार होईल. ज्जेवळ एज्ज शैली म्हजू-ाही वापरजे अ-ाभिज्ञपजाचे होईल. असा अ-ाभिज्ञपजा अ-ेज्ज ग्रामीज लेजज्ज ज्जरता-ा आज जाजवतात. सरधोपटपजा ग्रामीज भाषा वापरू-ा अपयश पदरी घेज्यापेजा त्या ग्रामीज भाषेचा अवलंब अधिज्ज -ा ज्जरजे रास्त ठरते. ग्रामीज

*मराठी विभाग, डॉ. बाबासाहेब आम्बेडकर महाविद्यालय, लातूर

भाषेच्या स्वत:च्या ज़ाही मर्यादा आहेत आणि त्यामुळेच ज्रामीज भाषेच्या विज़ासात अडथळे येतात. ज्रामीज भाषा ही त्या ज्रामीज परिसरातील जीव-ााची लोज़भाषा असते.

तशी ती असल्या-ो तेथील लोज़जीव-ााची जजज्याची जी पातळी असते त्या पातळीपर्यंत त्या ज्रामीज भाषेचा भाषिज़ विज़ास झ ाालेला असतो. सर्वसाधारज ज्रामीज माजसास ती वापरज्यास त्यामुळे पुरेशी असते. जेव्ह्यातील माजूस हा सर्वसाधारजपजे जजज्याच्या प्राथमिज़ पातळीवरच असतो आणि ही प्राथमिज़ पातळीवरची ज्रामीज भाषा साहित्यिज़ाला तरल स्वरुपाचं, जटील स्वरुपाचा, वास्तवापासू-ा ज़ाहीशा वेजळ्या जाणिवांचा आविष्ज़ार ज़रायला अ-ोज़वेळा अपुरी पडते. जो शब्द ज्रामीज भाषेत रुढ -ााही, तो ज्रामीज बोलीच्या व्याज़रजशास्त्रा-ाुसार बरोबर असला तरी वापरता मात्र येत -ााही. ज़ारज तो त्या ज्रामीज भाषेत रूढ -ासतो. आणि ज्रामीज भाषा ही घ्बोलीङ असल्यामुळे तो त्या बोलीत रूढ झाल्याशिवाय त्याला बोलीपज प्राप्त होत -ासते. त्यामुळे तो शब्द ज्रामीज वाङ्मयात वापरला तरी औचित्याला धरू-ा होत -ााही. ज्रामीज भाषा वापरजाऱ्या साहित्यिज़ावर हे एज़ मोठे बंध-ा येते. ज्रामीज भाषा घ्बोलावयाचीङ भाषा असल्यामुळे, त्या अर्था-ो घ्बोलीङ असल्यामुळे ज्रामीज भाषेत शब्द प्रथम रूढ व्हावे लाजतात आणि मजच ते वाङ्मयात वापरता येतात. म्हजजे रूढ झ ाालेल्या शब्दसामज्रीच्या मर्यादेतच ज्रामीज साहित्यनिर्मिती ज़रावी लाजते आणि ही ज्रामीज भाषेला घ्साहित्याचे माध्यमङ म्हजू-ा फार मोठी मर्यादा पडते.

तसेच ज्रामीज साहित्य हे बोलीभाषेत असल्युामळे वाचज्यापेजा ते ऐज़ायला आवडते. बोली ऐज़ता-ाा तिची चाल ज़ा-ाावर पडते. लेजीत ती चाल येत -ााही. तसेच पूर्ज बोलीत साहित्य आल्यास अ-ोज़ां-ाा ती बोली अवजत -ासते. त्यामुळे ते समजज्यास ज़ठीज जाते. तेव्हा साहित्यिज़ा-ो संवाद बोलीत ठेवू-ा ज़थ-ााचा भाज सर्वत्र रूढ असलेल्या मराठीत ठेवला तर -ा समजजाऱ्या वाचज़ाला प्रयत्-ापूर्वज आणि पुष्ज़ळदा अंदाजा-ो अर्थ लावीत वाचावे लाजते ते टाळता येईल.

ज्रामीज साहित्याच्या बाबतीत आणि माध्यम म्हजू-ा वापरल्या जाजाऱ्या ज्रामीज भाषेच्या बाबतीत एज़ शंज़ा -ोहमी घेतली जाते ज़ी भविष्यज़ाली-ा ज़ाही वर्षात जेडीही सुधारू-ा शहरांची उप-ाजरे होतील. तेव्हा तेथील ज्रामीज जीव-ा -ाष्ट होईल आणि भाषाही -ाष्ट होईल... असे असेल तर, ज्रामीज साहित्याला आणि ज्रामीज भाषेला भवितव्य आहे ज़ाय? वास्तविज़ ज्रामीज भाजातला माजूस शिणित झाला आणि -ााजर भाषेचे सूज्म संस्ज़ार जरी त्याच्या ज्रामीज भाषेवर आले तरी त्याची ज-मजात ज्रामीज भाषा व त्याचा ज-मजात ज्रामवास सुटजार -ााही... या प्रक्रियेतू-ा उलट ज्रामीज भाषा समृद्धच होत जाजार आहे. तसेच हा शिणित ज्रामीज तरूज समाजाच्या विविध जेत्रांतू-ा विजुरलेले बलुतेदार, जाती-जमातींचे लेज-ा ज्रामीज साहित्यात ज़रत असल्या-ो ज्रामीज भाषेबरोबर एज़ूजच मराठी भाषा समृद्ध होत आहे. भाषा ही प्रवाही असते.

तशीच ज्रामीज भाषादेजील प्रवाहीच असजार आणि त्यामुळेच जोपर्यंत ज्रामीज मराठी माजूस आहे तोपर्यंत तिच्या भवितव्याविषयी चिंता ज़रज्याचे ज़ारज दिसत -ााही. ज़ारज ज्रामीज लेजज़ांज़डू-ा विविध बोलीतील साहित्य लोज़ांपुढे येत आहे.

सन्दर्भ ग्रन्थ

१. ज्रामीज साहित्य : स्वरूप आणि समस्या- डॉ. आ-ांद यादव
२. भाषा आणि संस्ज़ृती- डॉ. -ाा. जो. ज़ालेलज़र
३. मराठी साहित्य, समाज आणि संस्ज़ृती- डॉ. आ-ांद यादव
४. भाषाभिवृद्धीची सामाजिज़ दृष्टी (लेज)- श्री. म. माटे